

ODGOJ I TEORIJA SMISLA

Dr. sc. Mile Silov, red. prof.

Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

mile.silov@ufzg.hr

Sažetak - *Odgoj je smisljena i vrijednosna funkcija društva – važna u životu čovjeka. Teorija smisla je pogodna za objašnjavanje fenomena odgoja. Autor slijedi definiciju smisla prema Šešiću (1977): smisao je promjenjiva, razvojna ili procesualna pojava. Dakle, smisao je prije svega relacija ili odnos.*

Dva su bitna čimbenika smisla: nositelj smisla i sam smisao. Nositelji (be)smisla mogu biti sve pojave u društvu i čovjekovu životu. Izdvojene su ove kategorije smisla: smisao organiziranosti, osmišljenosti, usmjerenosti, svrhovitosti, funkcionalnosti i smisao vrijednosti.

Autor razmatra odnos između teorija čovjekova života i smisla. Odgoj ima važnu ulogu u čovjekovu životu. Nositelji smisla odgoja mogu biti: odgojni ideal, ciljevi i zadaci odgoja; faktori odgoja; subjekti odgoja; organizacijski modeli odgoja; oblici i sredstva odgoja i evaluacijski instrumenti za prosuđivanje smisla i učinkovitosti odgoja.

Na primjeru sedam povijesno-epohalnih i svakodnevnih dvojbi konstruiran je teorijski model za raspravu o smislu odgoja. Autor je razradio i neke aspekte metodologije istraživanja smisla života i odgoja, posebno hermeneutičko-fenomenologijsku paradigmu i narativnu analizu.

Ključne riječi: *odgoj, smisao, smisao odgoja, teorija odgoja, život, smisao života, vrijednosti, fenomenologija, hermeneutika, narativna analiza*

1. Uvodna misao

Ima li smisla rasprava o smislu odgoja? Isto pitanje možemo postaviti o smislu čovjekova života, slobode, rada, ljubavi i sreće – temeljnih pojmova kojima se izražava čovjekova egzistencija. Smisao odgoja promatramo u kontekstu teorije smisla. Kazano konkretnije, kreativna rasprava o smislu odgoja promatra odgoj u kontekstu čovjekovih potreba, kvalitete života, vrijednosti, čovjeka - bića odnosa, ljubavi i sreće. U ovaj niz pojmova možemo uvrstiti i ljudska prava ili ih integrirati kao osnovu za sve spomenute pojmove.

U raspravi o smislu odgoja ne smijemo zaboraviti teorije o društvenom razvoju i teorije o čovjekovu životu. Odgoj je proces, pojava i sustav od posebne važnosti za društvo i čovjeka.

U filozofiji su poznata tri pristupa smislu čovjekova života: teistički, ateistički i lingvistički. Prema teistima samo Bog može osmisliti čovjekov život. Suprotno od teista ateisti smatraju da Bog nije uvjet smislena života. Lingvisti svoje rasprave usmjeravaju prema objašnjavanju riječi smisao.

Tijekom povijesti čovječanstva, u pojedinim epohama, dominirali su temeljni pojmovi (ideje) koji su utjecali na daljnji razvitak društva (bitak, Bog, priroda, društvo, život). Stječe se dojam da suvremena društva ne prate dominirajuće ideje. Opasnost od uništenja čovjeka i Zemlje potiče na traganje za smislom života i smislenog djelovanja. Zato su i rasprave o smislu odgoja važne za društvo i čovjeka.

Psihologija humanističke orijentacije (A. Maslow, V. Frankl i dr.) i suvremeni smjer u psihologiji – pozitivna psihologija (M. Seligman, M. Csikszentmihaly i dr.) izdvajaju pojam smisla kao važno pitanje za psihologiju i čovjeka.

2. Polazimo od hipoteze

Odgoj je smisljena i vrijednosna funkcija društva koja ima posebnu važnost u životu čovjeka. Posebno je važno odgoj promatrati u kontekstu vrijednosti i smislenog života. Zato su teorija smisla i aksiologija pogodne za objašnjavanje fenomena odgoj.

3. Što je smisao teorije odgoja?

Objasniti pojave i događaje, praksu odgoja, na razini teorijskog mišljenja i teorijske spoznaje integrirati u sustav znanstvenih (pedagogijskih) spoznaja. Znanstvene spoznaje mogu biti poticaj novim istraživanjima koje će neke spoznaje potvrditi, a neke odbaciti, djelomično ili u potpunosti. Znanstvene spoznaje možemo primijeniti u praksi odgoja. Tako odnos između odgojne prakse i teorije odgoja promatramo kao lanac uzroka i posljedica.

4. Što je smisao?

U čemu se sastoji smisao? Koje su osnovne kategorije smisla? Prema Šešiću (1977.) smisao je promjenjiva, razvojna ili procesualna pojava. Sastoji se u usmjerenosti jedne pojave ili procesa na neku drugu pojavu ili proces. Koja su najvažnija obilježja smisla: kvaliteta, relacija ili određeni proces? Smisao je prije svega određena relacija ili odnos. „Smisao je dubinski motiv, motiv osobnosti i savjesti. Motiv koji pokreće čitav život. Motiv ljuba-

vi, zadovoljstva, nutarnjeg ispunjenja, neugrozivih vizija (Ivančić, 2006., str. 8). Längle (1990., str. 37) smisao određuje kao (a) „mogućnost koja se otvara pred pozadinom stvarnosti” i (b) „realističan put, sukladan postojećim okolnostima”. Polić (2007., str. 47) razlikuje semantička polja termina smisao i značenje: smisao je „ono po čemu je nešto shvatljivo, pojmljivo i razumljivo”, dok značenje, za razliku od smisla, „smisleno pripada znaku kao pojavi kojom je nešto označeno” (Polić, 2007., str. 61). Csikszentmihaly (2006) smisao (engl. meaning, mean – misliti) definira na tri način: prvi, način koji upućuje na kraj, svrhu ili značenje nečega; drugi, način upotrebe riječi smisao odnosi se na namjere osoba i treći, način koji se upotrebljava za uređenje informacija.

Postoje dva bitna čimbenika strukture smisla: nositelj smisla i sam smisao. Nositelji smisla i besmisla mogu biti sve pojave u društvu i ljudskom životu:

- riječi i jezični izrazi
- ljudske aktivnosti i djelovanja (kretanje, ponašanje, postupci i sl.)
- sve vrste kulture i oblici ljudske djelatnosti (društvene, gospodarske, proizvodne, znanstvene, umjetničke, filozofske i dr.)
- biološki oblici i procesi
- društveni procesi, događaji i pokreti.

Osnovne kategorije smisla su:

- smisao organiziranosti
- smisao osmišljenosti
- smisao usmjerenosti
- smisao svrhovitosti
- smisao funkcionalnosti
- smisao vrijednosti.

Kako kategorije smisla pretvoriti u kategorije besmisla? Jednostavno, umjesto riječi smisao dodajemo riječ besmisao. Promjena nije samo formalna nego stvarna. Smisao je suprotnost besmislu. Satiričar S. J. Lec je napisao aforizam: Smisao i besmisao razlikuju se po smislu. Možemo govoriti: smisao života, smisao ljubavi, smisao obiteljske zajednice, smisao umjetničkog stvaralaštva, smisao znanstvene istine, smisao inovacija, smisao borbe za socijalnu pravdu, smisao domoljublja i dr.

5. Gdje čovjek može pronaći smisao života?

Camus (1963.) smatra da je pitanje o smislu čovjekova života temeljno pitanje filozofije. Samoubojstvo je dokaz za navedenu tvrdnju. Čovjek se ubija jer njegov život nije osmišljen. Za Camusa (1963.) je pitanje o smislu života važnije od pitanja okreće li se zemlja oko sunca ili sunce oko zemlje. Postoji još jedan važan razlog zbog kojeg je pitanje o smislu čovjekova života

najvažnije filozofsko pitanje. To su akcije na koje nas obvezuje pitanje o smislu života. Vjera u smisao života uvijek polazi od ljestvice vrijednosti (Camus, 1963., Balaban, 2006).

Razmotrimo odnos između čovjeka i pojma *život* tijekom povijesti. U središtu antičkog razumijevanja svijeta i života je priroda. Priroda je kozmos, uređeni svijet. Kozmos obuhvaća prirodu (zemlja, biljke i životinje), svemir (nebo i zvijezde), čovjeka (pojedince i društvene zajednice) i bogove. Tu sveobuhvatnu prirodu prožima logos (smisao), jedinstveni zakon – harmonija svijeta. Antička mudrost slijedi ideal sklada (harmonije). Zadatak čovjeka i smisao njegova cjelokupnog djelovanja i života bio je spoznati istinu svijeta (prirode, kozmosa), njezinu zakonitost i živjeti u skladu s prirodom. „Govor bogova” u doba antike smatrao se najvažnijim, najzanimljivijim i najnedostupnijim. „Ontološka distanca između bogova i ljudi” (Halmi, 2005., str. 104) bila je prva prepreka razumijevanju „govora bogova”. Prema grčkoj mitologiji Hermes je omogućio prevladavanje navedenog jaza između čovjeka i Boga, dakle bio je posrednik između Boga Zeusa i ljudi. Hermes je tumačio „božju riječ”. Dar koji je imao Hermes preuzeli su proroci i pjesnici kao interpretatori za „opis i tumačenje umjetničkih djela” (Halmi, 2005., str. 104). Upravo je mogućnost interpretacije značenja i smisla bila važna za prevladavanje distance između Boga i čovjeka.

Bog je bio u središtu srednjovjekovnog razumijevanja svijeta i života. Čovjekov odnos prema Bogu postao je temeljno pitanje, jer je Bog stvorio prirodu i čovjeka. Osnovni zadatak čovjeka i smisao njegova života bili su prihvatiti i slijediti Božje istine i zapovijedi.

Čovjek je postao središte novovjekovnog razumijevanja svijeta i života. Kao središte svijeta, čovjek je preuzeo ulogu stvaratelja, Boga, apsoluta i demijurga. Tako je nastalo antropocentrično shvaćanje svijeta.

Četvrto razdoblje razumijevanja svijeta i života jest tzv. planetarno razdoblje u kojem, kazano uvjetno, nema prirode, Boga i čovjeka. K. Axelos spominje četvrtu silu – tehniku koja je „načinila prve korake i sprema se da ovlada” (prema: Kalin, 2001., str. 252). Jesmo li na pragu stvaranja biocentričnog shvaćanja čovjekova odnosa prema prirodi i životu? Cifrić i suradnici (2006., str. 43) su empirijskim istraživanjem (N=492) odnosa prema životu (biocentriizam) faktorskom analizom izdvojili tri dimenzije biocentričnosti: poštovanje života (F1), autonomiju prirode (F2) i zaštitu života (F3).

Postoje pokušaji usustavljanja teorija o smislu čovjekova života na osnovi rezultata empirijskih istraživanja (Silov, 2003., str. 83-84). Američki su znanstvenici analizirali tekstove poznatih osoba tijekom povijesti, od J. J. Rousseau do B. Dylana. Na prvom mjestu je teorija koja smisao života pronalazi u uživanju u svemu onome što život nudi (17% poznatih osoba, na primjer Thomas Jefferson i Janis Joplin). Na drugom mjestu je teorija o smislu života u obliku voljeti, pomagati i služiti drugim ljudima (na primjer Albert

Einstein, Jean-Jacques Rousseau, Mahatma Gandhi). Postoje i one poznate osobe koje smisao života određuju sintagmom „život je samo šala (na primjer, Oscar Wilde i Bob Dylan). Ima i teorija koje smisao čovjekova života vide u životu kao misteriju (na primjer Napoleon Bonaparte i Stephan Hawking). Među slavnim osobama ima i onih koje smisao života vide u obožavanju Boga, pronalaženju istine i shvaćanju života kao vječne borbe (8% slavnih osoba). Američki su istraživači utvrdili da su Sigmund Freud, Franz Kafka i Jean-Paul Sartre u životu postupali s mnogo pesimizma (11% poznatih osoba).

U empirijskom istraživanju odnosa prema životu u kontekstu biocentrične orijentacije (Cifrić, 2006., str. 48, prepričano) život je shvaćen kao konkretni (a) oblik života (organska struktura) koji se odnosi na ljude, životinje i biljke i (b) općenito život kao takav (svi oblici života zajedno, sveukupni život). Zika i Chamberlain (1992., prema: Vulić - Prtorić) smisao života određuju kao „spoznaju reda, sklada i svrhe u osobnoj egzistenciji, težnju ka ciljevima koji su vrijedni truda, njihovo ostvarenje i popratni osjećaj ispunjenja. Berčić (2006., str. 91) smatra da pitanje smisla života „treba razumjeti kao pitanje o logičkoj strukturi razloga za djelovanje”. Postoji više razloga za djelovanje: sreća, objektivna svrha, briga za druge, nastavak vrste i dr. Međutim, ono što Berčić (2006., str. 91) naziva okvirom „instrumentalne racionalnosti“ nije dovoljno za razumijevanje smisla života, jer mnoge stvari i događaji u našem životu imaju i intrinzičnu vrijednost.

Csikszentmihaly (2006., str. 394) smisao čovjekova života određuje s motrišta psihologije pozitivnog iskustva: „Ljudi koji svoj život ispune smislom, uglavnom imaju cilj koji je dovoljno izazovan da iskoristi svu njihovu energiju i koji može dati smisao njihovu životu”. Proces nazvan flow – doživljaj (eng. tok, tijek, plima, zanesenost, potpuna uključenost) je u osnovi teorije optimalnog iskustva. Očaravajuća obuzetost (flow) je „stanje potpune uronjenosti u određenu aktivnost uz potpuno ignoriranje svega drugog” (Csikszentmihaly, 2006., str. 23). Nema sumnje, pozitivni aspekti ljudskog iskustva (radost, kreativnost i proces potpune uključenosti u život) nastaju u posebnim situacijama i događajima u kojima osjećamo da „kontroliramo svoje ponašanje” i „da smo gospodari svoje sudbine, a ne robovi anonimnih sila” (Csikszentmihaly, 2006., str. 21). Pozitivni aspekti ljudskog iskustva mogu nam pomoći u prepoznavanju onoga što bi nam život trebao biti, što u stvarnosti znači osmisliti čovjekov život (Csikszentmihaly, 2006., Längle, 1990). Postoje dobri primjeri kako se psihologija pozitivnog iskustva može primijeniti u školi (Miljković i Rijavec, 2006). Zalokar - Divjak (1998) iznosi pozitivna iskustva u odgoju za osmišljen život. Barth (2004) u svojoj knjizi razmatra odnos između znanja i smisla i pitanjem „kako razumjeti što djeca razumiju”.

Egzistencijalizam u filozofiji, pozitivna psihologija te logoterapija i egzistencijalna analiza u psihijatriji i psihologiji imaju kategoriju smisla kao središnji pojam. Razmotrili smo važnost egzistencijalizma (Camus), fenomenologije i hermeneutike (Husserl, Dilthey, Heidegger i dr.) te pozitivne psiho-

logije (Csikszentmihaly, Miljković - Rijavec i dr.) za smisao čovjekova života i odgoja. Smisao proučavaju informacijska znanost, semiotika, analitička filozofija, teorija sustava i dr. Menant (2001) smisao analiza s motrišta teorije sustava. T. Ivančić (2006) smisao razmatra u kontekstu kategorija mudrost i duhovnost. Berger i Luckmann (1995., prema: Zeman, 1997.) o smislu raspravljaju u okviru kulturne orijentacije suvremenog čovjeka, odnosno u okviru modernosti, pluralizma i krize smisla u pluralističkom svijetu.

Značajni pravci u znanosti imaju utjecaj na shvaćanje društva, života, odgoja i drugih fenomena. Dobar primjer je Viktor E. Frankl (1905.-1997.), utemeljitelj „treće dunavske psihoterapeutske škole” (Torkar, 2006) i „prorok smisla” (Pattakos, 2004., 2007., Krasko, 2007). U osnovi logoterapije jest smisao ljudskog života. Frankl je logoterapiju (grč. logos – smisao) utemeljio na tri dimenzije čovjekova bića (tjelesna ili biološka, duševna ili psihička i duhovna ili noetična), tri načela (sloboda volje, volja za smislom i smisao života), tri vrednote (stvaralačke ili čovjek koji radi – homo faber, doživljajne ili čovjek koji voli – homo amans i vrednote zauzimanja stava (osmišljeni stav do „tragične trojke” ili čovjek koji trpi – homo patiens), tri teškoće u čovjekovu životu („tragična trojka”: trpljenje, krivnja i smrt) i dvije terapeutske tehnike (namjerna ne-pažnja = nadmašiti samog sebe ili derefleksija i suprotna namjera = odmak od sebe ili paradokсна intencija). Logoterapija kao psihoterapeutska tehnika, izraženo numerički, izgleda ovako: $4 \times 3 + 2 = 14$ (faktora u osnovi kojih se nalazi kategorija smisla). Frankl je pod utjecajem učenja filozofa egzistencijalizma: S. Kierkegaarda, K. Jaspersa i M. Heideggera. Dijaloško shvaćanje čovjekove egzistencije je važna dodirna točka učenja Frankla i Buber (Milan, 1994., Štengl, 2005). Dokazano je da logoterapija, kao psihoterapeutska tehnika utemeljena na traženju smisla, djelotvorno pomaže u osmišljavanju čovjekova života (Fizzotti, 1998., Puljić, 2005). Štengl (2005) smatra da je moguće odgajanje senzibilnosti za pitanja smisla na temeljima učenja Frankla. Logoterapija i egzistencijalna analiza mogu pomoći u liječenju noogene neuroze izazvane egzistencijalnim vakuumom u ljudskom životu. Logoterapija i egzistencijalna analiza mogu djelovati i preventivno, „i to na poseban način putem odgoja” (Štengl, 2005., str. 25).

Čovjek smisao života pronalazi u ljubavi, stvaralaštvu i vjeri. To su tri najčešća čimbenika. Dakako, mogu postojati i drugi.

6. Gdje pronalazimo smisao odgoja?

U čovjekovu razvitku razlikujemo tri statusa: status quo (početna biološka, sociološka i psihološka struktura), status idealis (biološka, sociološka i psihološka čovjekova struktura koju čovjek nastoji postići) i status transformandi (status promjene, od statusa quo prema statusu idealis). Smisao odgoja je u statusu transformandi. Međutim, prema načelu *incipit vita nova* sve ono

što počinje nije novo. Kazano slikovito, svako je jutro prividno svježije i sve novo obećava. Pojam napretka nije pravilno određen ako se izostavi „kamo” i „čemu”. Ono što nazivamo „čemu” implicira cilj, svrhu i smisao. Dakle, svaka promjena ne određuje smisao odgoja. Promjena usmjerena prema dobrobiti odgajnika i društva određuje smisao odgoja. Nositelji smisla odgoja mogu biti:

- odgojni ideal, ciljevi i zadaci odgoja
- čimbenici odgoja (obitelj, škola, crkva i dr.)
- subjekti odgoja (odgojitelj i odgajnik)
- sadržaji odgoja (intelektualni, moralni, radni, estetski i tjelesni)
- organizacijski modeli odgajanja
- oblici, metode i sredstva odgoja
- evaluacijski instrumenti i postupci provjeravanja učinkovitosti odgoja.

7. Povijesno-epohalne i svakodnevne dvojbe o smislu odgoja

Najpoznatije povijesno-epohalne i svakodnevne dvojbe u shvaćanju smisla odgoja i obrazovanja razmatrat ćemo sa stajališta teorije smisla. Raspravljat ćemo o sedam dvojbi o smislu odgoja (Silov, 2003). Rasprava o sedam dvojbi o smislu odgoja zamišljena je i kao teorijski model za moguće razmatranje smisla odgoja.

7.1 Pojedinaac i/ili društvo?

Ako smisao odgoja razmatramo s motrišta pojedinca, onda su potrebe čovjeka (pojedina, odgajnika) primarne. Krajnost takva shvaćanja naziva se pedocentrizam. Pronalaziti smisao odgoja s motrišta društva znači odrediti da su primarne društvene potrebe. Krajnost ovakva shvaćanja naziva se socio-centrizam. U razmatranju smisla odgoja možemo krenuti od potreba čovjeka/pojedinca, ali ne smijemo zanemariti društvo. U suprotnom individualizam pojedinca može se pretvoriti u krajnost koju nazivamo egoizam. Pojedinaac se može prilagoditi društvenim zahtjevima, ali je poželjno da zadrži osobno mišljenje i stav. Treba tražiti ravnotežu između potreba pojedinca i društvenih zahtjeva.

Postoji brojna literatura o odnosu između individualizma i kolektivizma. Navedimo nekoliko određenja individualizma i kolektivizma. Kakva je budućnost ideje zajedništva u odnosu prema individualizmu i kolektivizmu? Rasprava o tome što određuje smisao čovjekova života, ljudsku sreću i kojim vrijednostima čovjek teži pokazuje da ideja zajedništva ima budućnost. Ako težimo prema humanom društvu u kojem će čovjek biti moj bližnji, a ljubav

jedini stvarni zakon, onda je zajedništvo veliki ideal (Secco, 2006., Lubich, 2006). „Mi smo više ja kada smo sve više i više mi” (Kolarić, 1998., str.33).

7.2 Odgojitelj “kipar” i/ ili odgojitelj “vrtlar”?

Metaforu o odgojitelju “kiparu” i odgojitelju “vrtlaru” prikazao je Gudjons (1994., str. 150). Što znači metafora: odgojitelj je “kipar”? Odgojitelj oblikuje odgajnika prema vlastitoj zamisli o tome što, kako i zašto odgajati. Što znači metafora: odgojitelj je “vrtlar”? “Vrtlar” stvara uvjete za razvoj i odgoj (simbolika: uzgoj biljke), a odgajnik je više samostalan. “Vrtlar” je metafora za samoodgoj. “Kipar” je simbolika za vanjski odgojni utjecaj odgojitelja na odgajnika (smanjena autonomija odgajnika). “Vrtlar” simbolizira odgojitelja koji stvara uvjete za odgoj odgajnika (naglašena je autonomija odgajnika). Kako odgojitelj “kipar” shvaća smisao odgoja? Odgoj je proizvodno djelovanje slično zanatskoj proizvodnji nekog predmeta. Odgojitelj slični “kiparu” koji djelatno teži određenom cilju s pomoću određenih metoda i sredstava. Naglasak je na vanjskom utjecaju odgojitelja na odgajnika. Metafora odgojitelj je “kipar” opisuje odgoj kao vanjsko oblikovanje ličnosti odgajnika. Kako odgojitelj “vrtlar” shvaća smisao odgoja? Dijete se samo razvija na više ili manje prirodan način, slično rastu biljke. Odgajati prema toj dvojbi znači stvarati uvjete, pratiti i pustiti da se odgajnik samostalno razvija, odnosno (samo)odgaja. Odgojitelj slični vrtlaru (ili rataru) koji njegovom i zaštitom pomaže u procesu razvoja, koji se kao prirodan zbiva sam od sebe. Metafora odgojitelj je “vrtlar” prikazuje odgoj kao samorazvoj ili samoodgoj odgajnika. Dvije navedene metafore: odgojitelj je “kipar” i odgojitelj je “vrtlar” simboliziraju jednu od najpoznatijih dvojbi u shvaćanju smisla odgoja.

7.3 Odgoj: zabrana i/ili sloboda?

Ova povijesno-epohalna i svakodnevna dilema u shvaćanju smisla odgoja razmatra odgoj na razmeđu zabrana ili sloboda. Što određuje smisao odgoja: zabrana ili sloboda? Je li dovoljan odgovor: Slobodno djelovanje je bit odgoja? Možemo li odnos između zabrane i slobode promatrati samo kao dvije krajnosti koje se isključuju? Postoje brojna određenja pojma slobode: svojstvo slobodne osobe, stanje bez prisile, mogućnost vladanje samim sobom, autonomno djelovanje ...

7.4 Odgoj i tri socijalno-političke doktrine

Četvrta dvojba je ona koja odgoj promatra u kontekstu tri poznate socijalno-političke doktrine: liberalizma, konzervativizma i socijaldemokracije. Koje je poželjno shvaćanje odgoja: liberalno, konzervativno ili socijaldemokratsko? Koji su čimbenici presudni u traženju odgovora na postavljeno pitanje? Zašto u nekim društvima prevladava konzervativno, u drugima libe-

ralno ili u trećima socijaldemokratsko shvaćanje smisla odgoja? Svatko od nas slijedi određeni pogled na smisao odgoja i odgajanja. Na primjeru odgojnih sustava sv. Ivana Bosca, A. S. Neilla i A. S. Makarenka možemo dokazati da konzervativni, liberalni i socijaldemokratski odgojni sustavi mogu biti autentični, ako je ideja pluralizma polazni kriterij za prosuđivanje.

7.5 Odgoj: educere i/ili educare?

Prema Petersu (V. Vujčić, 1983., str. 72) značenje latinskih glagola educere i educare može biti kriterij za podjelu svih definicija pojma odgoja na dvije osnovne skupine. Istodobno, dioba definicija odgoja prema kriteriju educere i educare također je velika povijesno-epohalna dvojba u shvaćanju smisla odgoja. Educere = aktivnosti vođenja, uvođenja, upućivanja. Educare = aktivnosti formiranja, oblikovanja ili vježbanja. Terminološka i semantička analiza definicija pojma *odgoj* pokazuje mogućnost da se većina takvih definicija može razvrstati u dvije skupine. Prvu skupinu čine definicije čiji autori **odgoj** shvaćaju kao **proces razvoja ličnosti**. U definicijama odgoja kao procesa razvoja ličnosti naglašavaju se i druge oznake: vođenje, usmjeravanje, otvaranje perspektiva, razvijanje pogleda, usklađivanje i koordiniranje usvajanja sadržaja i razvoja ličnosti, otvaranje procesa koji tendiraju zatvaranju, kreativnom ponašanju i slično. U drugoj skupini definicija pojma *odgoj* one su u kojima njeni autori bit **odgoja** vide u **procesu formiranja ličnosti**. U takvim je definicijama naglasak na procesu prenošenja, oblikovanja, vježbanja i usvajanja iskustva. Za Petersa edukacija je proces uvođenja, dakle slijedi proces značenja educere.

7.6 Odgoj: heteronomija i/ili autonomija?

Heteronomne teorije objašnjavaju ovisnost odgajnika o nekomu ili nečemu (o transcendentalnim, prirodnim i drugim čimbenicima). Prema heteronomnim teorijama odgoj je određen prije stvaranja čovjeka, dakle determiniran je vanjskim faktorima. Autonomne teorije odgoja objašnjavaju čovjeka njegovim vlastitim djelom. Zato i ističemo dvojbu: Je li smisao odgoja u heteronomnom ili autonomnom djelovanju odgajnika?

7.7 Odgoj: dobitnik i/ili gubitnik na “lutriji” života?

M. Radman, hrvatski genetičar, (Silov, 2003., str.) postavlja pitanje: Je li čovjek rezultat lutrije (kockarnice) gena ili lutrije (kockarnice) postnatalnog okruženja? Na lutriju gena ne možemo utjecati. Nitko nije mogao izabrati spermij ili jajnu stanicu od koje će nastati. Molekula DNK je “primadona” među genima jer stvara gene. Koliko je dobar ljudski genom? Otkriće karte ljudskog genoma 2000. godine omogućilo je nastavak novih istraživanja o strukturi čovjekova genoma. Što će biti s odgojem kada znanstvenici u svojim labora-

torijima stvore uvjete za kloniranje čovjeka? Drugi tip lutrije (kockarnice) jest lutrija postnatalnog okruženja. Čovjek se rodi u određenom društvenom i prirodnom okruženju. U prve tri-četiri godine života čovjek nauči usvojiti vrijednosti svoje kulture i razmišljati. Ako je odgoj usmjereni čovjekov razvoj, njegove su temeljne oznake intencija, smisao i svijest.

Sedam temeljnih shvaćanja smisla odgoja u obliku povijesno-epohalnih i svakodnevnih dvojbi odredilo je povijest pojma odgoj.

8. Mogućnosti istraživanja smisla odgoja

Odgoj je proces, pojava i sustav. Zato istraživanje smisla odgoja ima teorijsko-metodološki okvir u kojem su integrirani ovi pojmovi: smisao, proces, pojava, sustav, ljudske potrebe, sustav vrijednosti, čovjek–biće odnosa, ljubav, sreća, kvaliteta života. U istraživanju smisla odgoja moguće su različite metodologije, metode i instrumenti primjereni društvenim i humanističkim znanostima. U izboru metodologije, metode ili instrumenta ne smijemo zaboraviti da primjena znanstvenog mišljenja u istraživanju smisla i vrijednosti može izazvati brojne dvojbe i nesporazume. Ovdje želimo upozoriti na važnost fenomenologije, hermeneutike i narativne analize u istraživanju smisla života i odgoja.

Filozofska hermeneutika (W. Dilthey, 1833.-1911.) i fenomenološka filozofija (E. Husserl, 1859.-1938) predstavljaju dva puta mišljenja koja čine hermeneutičko-fenomenološku paradigmu.

Hermeneutika se bavi pitanjem „razumijevanja i tumačenja značenja ili smisla” (Halmi, 2005., str. 104) jezičnih izraza, aktivnosti ili doživljaja (posebno Dilthey), komunikacije koja je posredovana jezikom (posebno Gadamer i J. Habermas), pitanjima bitka (posebno M. Heidegger) i simbola kao znakova i dvostrukim značenjem (posebno Rickert). Halmi (2005., str. 104) utvrđuje da je hermeneutika „orijentirana na izvorni smisao” i „bavi se metodološkim instrumentarijem uz pomoć kojeg se smisao daje predočiti”.

Prema Belančiću (1989., str. 35) u Husserlovoj fenomenologiji dogodio se posljednji veliki pokušaj samoutemeljenja znanstvenog uma. Naime, Husserl prihvaća tezu o „nužnoj predmetnoj intencionalnosti svjesnih doživljaja” (Filipović, 1965., str. 130). Fenomenološka metoda je osnovna općeznanstvena, a posebno filozofska, metoda čijom se analizom „dolazi do biti, do suštine datih najrazličitijih pojava (fenomena) svijesti ...” (Filipović, 1965., str. 131). Prema shvaćanju F. Brentana u deskriptivnoj psihologiji se opisuju i analiziraju pojave svijesti. Bit fenomenologijske metode sastoji se u nastojanju da se čovjekov životni svijet razumije neposredno s pomoću „cjelovite interpretacije svakodnevnih situacija” (Gudjons, 1994., str. 41, prepričano). U fenomenologiji je bitno opisivanje, a ne kao u drugim znanostima – analiziranje, tumačenje, mjerenje i slično.

Nastali su različiti smjerovi fenomenologije u filozofiji, pedagogiji, psihologiji i ostalim znanostima. Za razvitak pedagogijske fenomenologije bila je odlučujuća analiza svijeta života 70-ih godina 20. stoljeća pod utjecajem A. Schütza. M. Scheller i M. Heidegger su dalje razvijali fenomenološku metodu. Ako se bit odgojnih fenomena određuje s pomoću kategorija intencija, vrijednost, razvoj i smisao, onda je fenomenološka metoda važna za proučavanje odgoja. Prema Hoffmanu (1980., str. 81, u: Gudjons, 1994., str. 41) intencionalnost svijesti dovodi do konstitucije smisla, dakle intencionalnost daje predmetima njihovo značenje. U fenomenologiji se „radi o intenciji, o smislu iz koga se tek može razumjeti neki predmet” (Gudjons, 1994., str. 41; predmet je u našem slučaju odgoj, op. M. S.).

Bruner je 1990. godine objavio knjigu *Smisleno djelovanje* (engl. *Acts of Meaning*) koja je od posebne važnosti za razumijevanje narativne analize. Bit narativne analize jest procjenjivanje nas samih „i drugih kroz vođenje pripovjedačkog nacrtu kada su u pitanju biografije ili autobiografije, ili za potrebe psihoterapije ili relaksacije” (prema: Halmi, 2005., str. 416). Pripovijedanje je način spoznavanja društvene stvarnosti (viđenja svijeta) i mogućnost stvaranja svijeta svakodnevnog iskustva. Zajedničko obilježje pripovijedaka je davanje smisla i značenja svijetu u kojem živimo i svakodnevnom životu. Uz pomoć pripovijetke moguće je dati smisao predmetima i događajima koji su nepoznati i neobični, jer je pripovijetka mogući postupak oblikovanja stvarnosti.

Narativna analiza je na tragu hermeneutike. Bruner je dokazao da postoje dva oblika mišljenja: paradigmatičko (znanstvena analiza utemeljena na klasifikaciji i kategorizaciji koja usmjerava znanstveno istraživanje) i narativno (alternativa paradigmatičkom mišljenju), a sastoji se od „svakodnevne interpretacije svijeta svakodnevnog iskustva u obliku priča” (Halmi, isto, 2005., str. 416).

Pred istraživačima smisla odgoja važan je zadatak: pokrenuti teorijsku raspravu o adekvatnosti metodologije primjerene istraživanju odnosa između smisla i odgoja. Izbor istraživačkih postupaka i instrumenata važan je aspekt metodologije istraživanja smisla odgoja. Iskustva u primjeni metodologije istraživanja smisla života mogu biti poticajna za istraživanje smisla odgoja. Zato ćemo navesti neke od poznatijih istraživačkih instrumenata o smislu čovjekova života od šezdesetih godina 20. stoljeća do danas. Vučinić (2003), Vulić-Prtorić i Torkar (2006) navode ove istraživačke instrumente: PIL – test (Purpose-In-Life, Crombach i Maholick, 1964), Logo – test (nastao u okviru jedne doktorske disertacije u inozemstvu, 1969. – 1971), Skala psihičkog blagostanja (Scales od Psychological Wellbeing, SWB, Ryff i Keyes, 1995), LRI – test (Life Regard Index, Battista i Almond, 1973), LAP – test (Life Attitude Profile, Reker i Peacock, 1981). U Sloveniji je Zalokar-Divjak (1993) primijenila PIL – test i Logo – test u empirijskom istraživanju o tome koliko je život

odgojiteljica ispunjen smislom života. Znanstvenu vrijednost za istraživanje smisla odgoja ima i doktorska disertacija Torkara (2006.) koji je istraživao utjecaj učiteljevih vrednota na njegovo odgojno i obrazovno djelovanje na području očuvanja okoline.

9. Umjesto završne misli

O teoriji smisla i pojedinim aspektima kategorije smisao napisana je brojna stručna i znanstvena literatura. Kriza smisla u suvremenom društvu jedan je od glavnih razloga ponovnog interesa autora za rasprave o smislu života, odgoja, ljubavi, sreće, rada i drugih važnih pitanja za pojedinca i društva. Sve je više diplomskih, magistarskih i doktorskih radova o temi smisla (Debats, 1996., De Klark, 2001).

LITERATURA:

1. Baloban, J. (2005.) (priredio): U potrazi za identitetom. Komparativna studija vrednota: Hrvatska i Europa. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
2. Barth, Britt – M. (2004): Razumjeti što djeca razumiju. Zagreb: Profil International.
3. Belančić, M. (1989): Nulta točka ideologije. Beograd: IIC SSO Srbije.
4. Berger, P. L. and Luckman, Th. (1995): The Orientation of Modern Man. Gutersloh: Bertelsmann Foundation Publishers.
5. Berčić, B. (2006): Smisao života. Filozofska istraživanja, Zagreb, Vol. 26, br. 1 (3. IV. 2006).
6. Bruner, J. (1990): Acts of Meaning. Cambridge: Harvard University Press.
7. Camus, A. (1963): Mit o Sizifu. Sarajevo: Veselin Masleša.
8. Cifrić, I. (2006): Odnos prema životu. Kontekst biocentrične orijentacije. Socijalna ekologija, Zagreb, Vol. 15 (2006), br. 1-2, str. 43-79.
9. Csikszentmihaly, M. (2006): Flow. Očaravajuća obuzetost. Psihologija optimalnog iskustva. Jastrebarsko: Naklada Slap.
10. Debats, D. L. H. M. (1996): Meaning in life: Psycometric, clinical and phenomenological aspects, doktorska disertacija. Sveučilište u Groningenu.
11. De Klerk, J. J. (2001): Motivation to Work, Work Commitment and Mans' s Will to Meaning, doktorska disertacija, University of Pretoria.
12. Filipović, V. (glavni urednik), 1965): Filozofijski rječnik): Zagreb: Matica hrvatska.
13. Fizzotti, E. (1998): Religija, ozdravljenje i smisao života. Frankl i logoterapija. Kateheza, Zagreb, Vol. 20 (1998), br. 4, str. 322-330.

14. Frankl, V. E. (1987): Nečujan vapaj za smislom. Zagreb: ITRO Naprijed.
15. Frankl, V. E. (1993): Liječnik i duša. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
16. Frankl, V. E. (1998): Patnja zbog besmislena života: Psihoterapija za današnje vrijeme. Đakovo: U pravi trenutak.
17. Frankl, V. E. (2000): Bog podsvesti. Psihoterapija i religija. Zagreb: IP Žarko Albulj.
18. Frankl, V. E. (2001): Život uvijek ima smisla. Uvod u logoterapiju. Zagreb: Provincijalat franjevacica trećoredaca.
19. Gudjons, H. (1994): Pedagogija – temeljna znanja. Zagreb: Educa.
20. Halmi, A. (2005): Strategija kvalitativnih istraživanja u primijenjenim društvenim znanostima. Jastrebarsko: Naklada Slap.
21. Ivančić, T. (2006): Mudrost – nova paradigma u odgoju i obrazovanju, u: Vrgoč, H. (ur.): Europski izazovi hrvatskom školstvu. Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor, str. 1-9
22. Kalin, B. (2001): Povijest filozofije. Zagreb: Školska knjiga.
23. Kolarić, J. (1998): Intervju Vjesniku (Zagreb), 24., 25. i 26. XII. 1998.
24. Krasko, G. L.: Viktor Frankl: The prophet of meaning, iUniverse, 2004.
25. Längle, A. (1990): Osmišljeno živjeti: primijenjena egzistencijalna analiza putokaz za život. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
26. Lubich, Ch. (2006): Umijeće ljubavi. Križevci: Novi svijet
27. Menant, C. (2001): Introduction to a Systemic Theory of Meaning: <http://crmenant.free.fr/ResUK/index.htm>: 15. 05. 2007.
28. Milan, G. (2002): Educare all' incontro: la pedagogia Martin Buber, 4. izdanje. Rim: Citta Nuova Editrice.
29. Miljković, D. I Rijavec, M. (2006): Kako biti bolji: priručnik iz pozitivne psihologije. Zagreb: IEP: D2.
30. Pattakos, A. (2004): Prisoners of Our Thoughts. Berrett – Koehler Pub.
31. Pattakos, A.: Meaning and Education: No Person Left Behind, http://globaldialoguecenter.blogs.com/meaning/2007/01/meaning_in_educ.html 15. 5. 2007.
32. Polić, M. (2006): Činjenice i vrijednosti. Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo – Biblioteka Filozofska istraživanja.
33. Puljić, Ž. (2005): Franklova logoterapija: liječenje smislom. Društvena istraživanja, Zagreb, god. XIV (2005), br. 4-5, str. 78-79.
34. Secco, L. (2006): La pedagogia dell amore. Roma: Citta Nuova Editrice.
35. Silov, M. (2003): Pedagogija: V. Gorica: Persona.
36. Šešić, B. (1977): Čovek, smisao i besmisao. Beograd: IP Rad.
37. Štengl, I. (2005): Odgajanje senzibilnosti za pitanje smisla. Doprinos misli V. E. Frankl-a smjernicama odgajanja. Metodčki odgledi, Zagreb, vol. 12, br. 1.

38. Torkar, G. (2006): Vpliv učiteljev vrednot na njegovo vzgojno izobraževalno delovanje na področju varstva narave, doktorska disertacija. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta.
39. Vučinić, T. (2003): Smisao u životu: evaluacija upitnika odnosa prema životu, neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet - Odsjek za psihologiju.
40. Vujčić, V. (1983): Pedagogija i odgoj. Zagreb: NIRO Školske novine.
41. Vulić - Prtorić, A. (priredila): Skala smisla života – SSŽ, u: Ćubelić - Adorić i sur. (ur.): Zbirka psiholoških skala i upitnika III. Zadar: Odjel za psihologiju Sveučilišta u Zadru.
42. Zalokar - Divjak, Z. (1998): Vzgoja za smisel življenja. Ljubljana: Educy.
43. Zeman, Z. (1997): Berger, P. L. And Luckmann, T. (1995). Modernity, Pluralism and the Crisis of Meaning. The Orientation of Modern Man. Gütersloh: Bertelsmann Foundation Publishers, prikaz knjige. Revija za socijalnu politiku, svezak 4, 1997., br. 3.
44. Zika, S., Chamberlain, K. (1992): On the relation between meaning in life and psychological well-being. British Journal of Psychology, br. 83, str. 133-145.

EDUCATION AND THE THEORY OF MEANING

Mile Silov

Summary - *The Function of education in society is a meaningful and a valuable one – it is important in an individual's life. The theory of meaning is provides a very good explanation of the education phenomenon. The author draws upon the meaning theory according to Šešić (1997): meaning is a changeable, developmental or processible phenomenon. Hence, meaning is in the first place a relation or a relationship.*

There are two important factors of meaning: the meaning holder and the meaning itself. Meaning(lessness) holders can be all the phenomena in a society or an individual's life. The following meaning categories are singled out: the meanings of being organized, rational approach, direction, purposefulness, functionality and the meaning of value.

The author analyzes the relationship between the theories of human life and meaning. Education has an important role in a person's life. Meaning holders include the following: educational ideal, education goals and tasks; education factors; the subjects of education; organisational models of education; education types and instruments as well as evaluation instruments for the assessment of education meaning and effectiveness.

On the example of seven historic-epochal and everyday doubts a theoretical model was constructed for the discussion on the meaning of education. The author has also developed some aspects of the methodology of studying the meaning of life and education, especially the hermeneutic-phenomenological paradigm.

Key words: *education, meaning, the meaning of education, education theory, life, the meaning of life, values, phenomenology, hermeneutics, narrative analysis*